

Labádi Gergely

A magyar költő idegen messze földön

Márton László: Minerva búvóhelye

„Aufklärung – gondolta vidáman, és egyszerre könnyebben kezdett lépni. Aztán gyorsan lefordította magában a német szót [...]. Felvilágosodás, – mondta ki majdnem hangosan, és a Napot látta, a Sötétségből előtörő Fényt, a Homályt elnyelő Világosságot.” – Így indul hazafelé valamikor az 1780-as évek közepén Batsányi János az egyetemről Koroda Miklós regényének első oldalán. Néhány lappal később megtudhatjuk, hogy a „felvilágosodástól majdnem testi izgalomba jött tapolcai varga fiú idézetei” felkavarják generális Orczy Lőrinc fiát, a tanítványát. Mintegy száz oldalt haladva aztán Batsányi „letette a tollat, hátradőlt a recsegő széken és újra végigszáguldott az eseményeken. A legfontosabb a figyelmeztetés, a felszólítás, a forradalom ma éjszaka hozzáérkezett parancsának továbbítása. Anélkül, hogy valamit is törölt volna, sebesen, de mégis gondosan, a művész fegyelmével, a költő lázával, a forradalmár majdnem testileg égető vágyával, írta a sorokat...”. Gondolom, ennyiből már mindenki rájött, hogy itt pedig *A franciaországi változásokra* „keletkezéstörténetébe” pillanthatunk bele; nem sokra rá, egy fejezet lezárása előtt még éppen szemtanúi lehetünk a *Látó* felolvasását követő szenvedélyes csóknak. Az elszánt olvasó az 1942-ben megjelent regényből sorban megismerheti a fontosabb Batsányi-szövegek keletkezésének az irodalomtörténet által hitelesített kontextusát, valamint ehhez képest fiktívnek tekinthető mozzanatait. Korodát azonban csak a párizsi letartóztatásig érdekli hőse élete és művei, a hatodfélszáz oldalból összesen nyolc sor jut az utolsó harminc évre.

A *Megvilágosodott már...* előző bekezdésben olvasható, erősen hevenyészett ismertetésének persze csak akkor van helye a *Minerva búvóhelye* recenziójában, ha a 2006-ban megjelent szöveget is Batsányi-regényként értelmezzük. Aminek persze semmi akadálya: Márton László legújabb regénye, a *Minerva búvóhelye* Batsányi Jánosról szól – a könyv olvasása után aligha meglepő ez a kijelentés. Megtudjuk például Batsányi, azaz B. János, itt talán helyesebb: Johann B. feleségének nevét, és őt tényleg Gabriele Baumbergnek hívták. A történet ideje, 1844, és helye, Linz, szintén megfelelnek a Batsányi-életrajz ismerhető, elfogadott adatainak, akárcsak a főszereplő regénybeli és valóságos kora, nyolcvanegy éves ekkor. Hafner tényleg a magyar költő barátja volt a száműzetésben, és Hochnak hívták a rendőrparancsnokot. Valóban Batsányi írta a *Látó*, valamint *A franciaországi változásokra* című verseket. A sort még hosszan lehet folytatni, a narrátor számos korabeli szöveget használ föl mind Batsányitól (ilyen a Napóleon-kiáltvány), mind kortársaitól (például Kazinczy jellemzése Batsányi szerelmének első férjéről) Johann B. és (regény)világa jellemzésére, ezekből a Koroda-szöveghez hasonlóan a főszereplő „elkötelezett művész”-szerepe bontakozik ki. Még az olyan részleteknek is utána lehet járni, mint Márton József

szerpe a kiáltvány lefordítása körül és a k-európai besugárszélektan összefüggése, mivel már 1810-ben ezzel revolvertették egymást a Bécsben élő magyar értelmiségiek egy újság irányítása körül kibörtant vitában: „Márton nekem azt panasolja, hogy midőn 1809. a' Bécsi Municipalitástól az ellenség Magyar fordítót kívánt a' Proclamatio fordítására, 's ez Decsyt nevezte-ki, Decsy betegnek tette magát, és Mártont projectálta (mi vala természetesebb, mint a' Magyar Nyelv Professzorát?). Márton excusálta magát; ő nem csak jobbágy, hanem szoros híve és protectusa az Udvarnak. Maret Batsányiról tudakozódott, ki neki 1795. Kufsteinban szomszédja volt, s B. kész vala a' munkára...”.

A regény narrátora maga is több helyen megerősíti ezt az olvasatot, tudása sok esetben látványosan egyezik az elképzelt kortárs (2006) magyar olvasóéval – bármennyire is problémás egy ilyen olvasót tétélezni. Itt nem pusztán az előző bekezdés adatairól van szó, melyek nagy része az irodalmi panteon Batsányi-ismertetőiben rendre jelen van, hanem azokról a megnyilatkozásokról, amelyek a narrátor és az olvasó nyelvi és kulturális közösséget hangsúlyozzák. Ilyen például a regény elején a marhafejből hiányzó nyelv problémája, illetve annak regénybeli feloldása (15), amely Gárdonyi *Egri csillagokja*, azaz a hatodik osztályos kötelező olvasmány, és nem mellékesen a „Nagy Könyv”-győztes óta magától értetődő (talán) a magyar olvasó számára; vagy az egykori és „napjaink” politikai rendszereinek természetére vonatkozó utalás a rákövetkező lapon. A Batsányi-olvasat számára Johann B. nevének kimondásakor olvasható értelmezés válik döntő jelentőségűvé: a rendőrigazgató mond Baczonit, Boczanit, sőt Bacczant is. Pedig Johann B. nevét Hoch „a szolgálati évek alatt sok százszor leírta, de soha nem tanulta meg helyesen kiejteni” (29 – kiem. tőlem. L. G.). A narrátor tehát arra biztatja olvasóját, helyettesítse a „helyes” alakkal. A teljes képhez azonban hozzátartozik, hogy e megjegyzése egy olyan szövegösszefüggésbe ágyazódik, amely a név és az identitás problémáját fejtegeti: a rendőrigazgató a nemesi névre utaló „von”-nal toldja meg a Johann B.-t, jóllehet tudja, hogy „nem volt nemesi származású”. Ezek összekapcsolása azonban nem várt irányba viszi az értelmezést.

Az ugyan nem feltétlen okoz problémát az irodalom- és kiadástörténeti hagyomány ismeretében, hogy a behelyettesítés eredménye valójában bacsányi, esetleg a beszédszituációtól függően Bacsányi, mert van, ahol a narrátor is igen előzékenyen bevallja, a regénybeli adatok nem feltétlen esnek egybe a valósákkal. A név problémáján kívül ide tartozik Gabriele B. ideiglenes feltámasztása is: a narrátor időt hagy az olvasónak, hogy rájöjjön erre, hiszen többedik felbukkanása után árulja csak el, hogy a valóságban (ez az elbeszélő kifejezése) az asszony 1844-ben már nem élt (45). A Batsányi-olvasat lehetőségét még az is legfeljebb enyhén sérti meg az Ilosvay Krisztina/Kriskából Friderika/Fricska lett. Az alapvető problémát ezzel az értelmezéssel kapcsolatban az jelenti, hogy művekkel kapcsolatos adatok is sérülnek. Nemcsak, hogy nem jelent meg a *Látó* egészen 1904-ig, még a kortársak sem ismerték – a kritikai kiadás szerint legalábbis – a Mártonnal olvasható állításokhoz képest, ám Batsányi verseinek még a regényben emlegetett *Felső Magyarországi Minervához* sem volt semmi köze, azokat, mint *A franciaországi változásokrát*, a *Magyar Museumban* publikálta. Legfeljebb abban az értelemben Batsányi-regény a *Minerva búvóhelye*, ahogy Petri „Arany részt vállalt / Petőfi eltűnt” sorai a 19. század második felének irodalmát értelmezik: a magyar irodalmi hagyomány, talán pontosabb: múlt válik problematikussá.

A folyóiratok felcserélése nemcsak a Minerva-problematika szempontjából tekinthető motiváltnak, hanem a regény térkezelése szempontjából is, mindkét lap Kassán jelent meg. A regénybeli jelenben bejárható tér ugyanis mindig magában foglalja a regénybeli múltot és jövőn kívüli történéseket is. Linzhez közelítve például a narrátor a leírásba beleszővi a római kortól kezdve a 20. századdal bezárólag a tájhoz kapcsolódó eseményeket, s ebben a térben játszódnak a regény eseményei. Mindez nemcsak a narrátor tudásának köszönhető, némely pillanatban maguk a szereplők is érzékelik ezt a fajta téri egyidejűséget, Gabriele B.

a városközi erkélyre nézve részese lesz Ausztria annexiójának, a gyerekek játékát hallgatva az 1945-ös kivégzéseknek (83–86). A magyar irodalmi, azaz a szellemi térben azonban ez a fajta kontinuitás nincs jelen: bár vannak olyan pontok (l. a Batsányi-olvasatot alátámasztó adatok), amelyek az otthonosság érzésével biztatnak, ezek valójában nem részei a narrátor (és az olvasó) szellemi terének, az identitást meghatározó hagyománynak nem alkotóelemei. Ennek többféle magyarázatára lelhetünk a *Minerva búvóhelyében*.

Mindenekelőtt B. János/Johann B. nem azonos Batsányi Jánossal, a sok ráutaló adat mellett, a narrátor kikacsintása ellenére, egyszer sem ejtik ki, írják le a költő nevét, a névvesztés identitásvesztést jelent. Nincs kihez visszanyúlni.

Egy másik lehetséges magyarázat az irodalmi hagyomány problematikája: a 19. század harmadik évtizedét megelőzően ugyan beszélhetünk magyar irodalomtörténetről, de hagyományról aligha, egyszerűen nincs élő kapcsolat a régi magyar irodalommal. Ennek elemei már a *Testvériség*-trilógiában is megfigyelhetők. Szimbolikusnak tekinthető, hogy Károlyi Sándor verses műve elveszett, s a történetnek csak egy, a 19. század második felében élő elbeszélőt tud kreálni a narrátor, előtte nincs mihez visszanyúlni: a Kártigám-regény sem a magyar változat pótlásaival van jelen. Ahogy *A mennyország három csepp vérében* egy kortárs narrátor felveti a problémát: „Nem volna könnyű elképzelni, hogy a régi magyar közköltők nem gondoltak semmit, vagy hogy tényleg azt gondolták, amit belefartagtak verseikbe.” A *Minerva búvóhelyében* ezekkel egyenértékűek Johann B. bosszankodásai „Schedel bandája” ellen. Az új Magyarországgal, amelynek képviselőivel, Schedellel (Toldy), a magyar irodalomtörténet alapnarratívájának megalkotójával, a *Zalán futását* és a *Szózatot* író Vörösmartyval, vagy épp Beöthy Ödönnel Johann B.-nek nincs semmi kapcsolata. Tanulságos, hogy a linzi száműzöttel a regényben nem találkozó Beöthy javasolta 1848-ban, hogy „a nemzeti szabadság 1795-i véráldozatai, Martinovics és társai hamvai felkerestetvén, a nemzeti hála kifejezésére s a maradéknak megnyugtatása végett, hogy ily esetek nem a jövőben elő nem fordulhatnak, nemzeti díszsel takarítottassanak el”. Termékeny takarítás. Megnyugtatásunkra mi is (é. 2006, magyar olvasó) ismerünk néhány adatot, el tudunk mondani egy mondatot Batsányi forradalmiságáról, arról, hogy Látó, de csak ennyi, semmi több.

Mindazonáltal szükségszerű az otthontalanság. Ez legvégül ugyanis a felvilágosodás projektjének kudarcára vezethető vissza: „az egész felvilágosodás tévedés volt” – mondja ki a narrátor a *Látó* sorait elemezve (44). Minervának az alkonyi derengésben röptét kezdő baglya a felvilágosodás legnagyobb és később tragikus-sá váló problémájára utal, a reflexió hiányára. Ez a kritika a szimulákrum uralmának regényben olvasható passzusait is magában foglalja (64–66, 105), ahogy az új világ átveszi az uralmat a régi fölött. Az a közösség, amelynek tagjai közé a narrátor az olvasót is bevonja, már csak ennek a világnak lehet részese. Vörösmarty *A Guttenberg-alumba* patetikus soraiban egy tragikus-ironikus félmondattal jelzi számunkra is a felvilágosodás csődjét: „Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról...”

Majd.

(Jelenkor, 2006)